

En otidsenlig språkbetraktelse

I Språkspalten (SvD) frågade Mikael Parkvall nyligen "Borde det vara förbjudet att förändra svenskan?"

Nej, det är knappast rätt fråga. Ur språkvetarnas perspektiv borde det snarare vara förbjudet att ifrågasätta förändringar och att uttrycka en avvikande åsikt.

För inte så länge sedan, efter en liten dispyt med Svenska Dagbladets kvalitetsredaktör och ledarredaktion om betydelsen av ordet *legio*, gav jag dem ett löfte att sluta komma med invändningar mot språkbruket i tidningen.

Men medan det ännu inte är formellt förbjudet att reflektera över språkets förändringar tänker jag formulera några tankar, åtminstone för mig själv.

I senaste numret av Språktidningen finns en intressant artikel av Anders Svensson om de företeelser som enligt en Novus-undersökning stör svenska folket mest. Nu framgår det inte av artikeln huruvida de tillfrågade fick ta ställning till färdiga svarsalternativ eller svara fritt. Eftersom summan av svaren är 100 procent så har de åtminstone fått ange enbart en sak som stör. – Dom har, var och en, fällt sin dom.

Märk väl, att jag inte är språkanvändare i språkvetarnas mening. Jag är snarare vad dessa nedsättande kallar för språkpolis. Jag reflekterar över ord, uttryck och formuleringar.

Till skillnad från exempelvis Mikael Parkvall är jag inte vetenskapsman. Visserligen har jag doktorerat, men det är i ett helt ovidkommande och försumbart sammanhang.

Min, alltså ovetenskapliga, grundinställning är att vi behöver våra språk för att förmedla budskap sinsemellan, göra oss förstådda. Det behovet medför att det tarvas en vidsträckt enighet om ord, uttryck och hur vi sätter samman dem till meningar. Det innebär ingalunda att språk och språkbruk ska vara oföränderliga. Nej, språk behöver utvecklas, men på vilka sätt och vilka grunder? Får man lägga sig i det?

Det där med engelskan

I undersökningen har 15 procent angett att engelska låneord är det som stör mest. Som språkvetare, helt riktigt, brukar påpeka, så är en stor andel av orden i svenskan inte ursvenska. Så sant. Men gamla låneord finns där med en viss innebörd, och det är när den där innebörden blir bortglömd, så att orden dyker upp på ett nytt sätt, som det kan börja gnissla. Som med exemplet "legio". Det är också det som sker när redan kända ord med viss betydelse dyker upp med den innebörd de har i engelska.

Och det problem vi redan har är måhända inte själva de engelska låneorden. Problemet är att fullt användbara och träffande ord blir "föråldrade" (dvs "daterade" med dagens språkbruk) och bortglömda. Problemet är allt fler aldrig upptäcker och tillägnar sig de befintliga orden.

En gång, för många år sedan, gick jag (i Stockholm) en kurs i engelska – en förberedelsekurs till provet för Cambridge Certificate of Proficiency. Vi hade förstås en infödd anglofon kursledare, men han behärskade svenska. Under en fikapaus, då vi också pratade om språk, sa han något som har fastnat i mitt minne: "Svenskan har vackra, underbara ord och uttryck. Men ni använder dem inte!!"

Nej, det är just det som är problemet. Vi använder inte den rikedom som finns i vårt språk. Det är naturligtvis inte nödvändigt att använda alla ord, men att känna till dem är en styrka.

Ett par gånger har jag sett insändare om att man borde lägga ner svenskan och införa engelska i stället. Mycket kan man säga om detta, men det skulle alltså innebära att framtida generationer inte skulle kunna ta del av Astrid Lindgren, Strindberg, Tove Jansson, Kerstin Ekman, Selma Lagerlöf, Kjell Westö, Evert Taube, Dan Andersson, Karin Boye ... osv. på originalspråket.

Vi är på väg.

Nu menar somliga att man kan dra nytta av engelskan, och förklara skillnaden mellan *de* och *dem* genom att jämföra med de mera kända engelska orden *they* och *them*. I så fall skulle man rentav kunna utnyttja engelskan för att förklara att *come* betyder *komma*, medan *will* betyder "komma att". - Nej, det är bara att ändra i kommande ordböcker, som en tidigare kvalitetsredaktör hos SvD genmälde mot mig. Lätt som en plätt, alltså. Att dra in tyskans *kommen* och *werden* är naturligtvis att gå alldeles för långt. Danskans *ville* används som komma att, medan *komme* förstås betyder komma. Men vilken svensk ger sig in danskan? [Och franska ska vi bara inte tala om. "Venir de" betyder ju något som just har skett (trots att det ordagrant blir just "komma att"). Nej, nu blir det alltför invecklat!]

Och engelskan gör ju inte skillnad på *var* och *vart*. Sägs det. Nja, nog skulle det kunna hända att en engelskspråkig taxichaufför frågar "Where to?", vilket alltså anger riktning eller mål, inte läge. Nej, det är nog gammaldags.

Nyligen behandlade radioprogrammet "Språket" en uppenbar betydelseglidning i ordet *själv*, som efter hand har kommit att tränga bort ordet *ensam*. Måne det beror på att det är genant, skämmigt, att vara ensam, ensamstående. Slutsatsen var att *själv* lär tränga ut ordet *ensam*. Att jag bor och lever ensam blir väl då på engelska "I live myself".

Varför allt detta besvär?

Nå, behövs dessa skillnader och nyanser i ordens innebörd? Finns det någon fördel med att träna svenska?

Nyligen, på en pubkväll i bostadsrättsföreningen, hamnade jag intill ett par äldre herrar – förmodligen t o m äldre än jag – som pratade med varandra om sin skoltid. – Kommer du ihåg Pythagoras sats? - Kommer du ihåg alla ordklasser? Jo, han som frågade sade sig komma ihåg alla ordklasser. Men satsdelar då? När jag lade mig i och kastade fram exemplen "Hunden har bitit brevbäraren" och "Brevbäraren har bitit hunden" – då blev det visst mer komplicerat. Subjekt och akkusativobjekt!?

Nej, vad har man för nytta av sådant? Möjligen kan den logik som ligger däri vara till nytta om man ska lära sig andra språk, t.ex. tyska. Men vem gör det nu för tiden? Dock, att träna logiskt tänkande, med hjälp av både språk och matematik, borde vara till gagn i vår digitaliserade tid, som präglas av algoritmer och klassificering.

Om jag förstår henne rätt, så menar Lena Lind Palicki i språkspalten (SvD den 7 maj) att språkbruket behöver förenklas för att det ska bli lättare för att alla att hänga med. Vacker tanke!

Mer undervisning i svenska? Nej, en helt annan vision, eller en dystopi, håller på att ta form i mina tankar: lägg ner all undervisning i svenska! Tänk, så mycket tid som skulle frigöras till förmån för andra ämnen! Och då skulle språket få utvecklas på ett helt naturligt sätt, så som det väl måste ha

gjort sedan *Homo sapiens* först såg dagens ljus. Undervisning i språk, särskilt svenska, måste i det tidsperspektivet vara en mycket sentida företeelse.

Det är användarna som förfogar över språket och dess utveckling. Jag är, som sagt, inte vad språkvetarna kallar användare. Jag har bara varit en skrivande människa i så gott som hela mitt liv. Yrkesmässigt skrivande i hela mitt vuxna liv. Under hela min skoltid och många gånger genom de följande åren har jag fått beröm för min språkbehandling. Nu börjar jag inse att allt detta har varit en illusion. Jag har levt på en lögn. Min livslögn.

Sedan ungefär femton år har jag dragit mig fram som bland annat översättare (auktoriserad translator), men det gör mig inte till någon auktoritet. Det har hänt att jag även blivit ombedd att språkgranska bokmanus. Förfärande för språkvetare, naturligtvis, men jag har förklarat varför jag föreslagit ändringar och deklarerat som en grundprincip, att var och en har rätt till sitt språkbruk, och inte rättat i onödan.

Sedan några år tillbaka leder jag också språkkaféer för invandrare. Det är en mycket stimulerande syssla. Den ger oss, som leder samtalen, många anledningar att fundera över vårt eget svenska språk. Men jag måste bekänna, att min med-kaféledare och jag försöker rätta uttal, ordföljd och ordval – utan att störa alltför mycket. Får vi göra det? Vi har rentav försökt dra upp synonymer, homonymer och homofoner (ja, termerna behöver deltagarna naturligtvis inte lära sig). Vi tar upp talesätt och stelnade uttryck (såsom alla konstruktioner där ordet "till" följs av ett ord som slutar på "s"). Är det tillåtet? Vi gör det ju bara svårare för deltagarna.

När jag för bara några år sedan läste danska (motsvarande en termin) på Stockholms universitet – för att få ett slags dokument på vad jag nog till stor del redan kunde – blev jag uppmärksam på att det i Danmark har argumenterats för att förändra danskans stavning, så att den bättre ska stämma med uttalet. Danskan har ju gjort sig känd för sina stora skillnader mellan stavning och uttal till följd av assimilation, apokope m.m. Motargument är att fler ord kan komma att skrivas lika och att förståelsen därför inte blir bättre för danskarna själva, att ordens ursprung kan bli otydligare, att det kan bli svårare för andra skandinaver att läsa danska (vilket somliga än så länge kan någorlunda, även om de inte förstår talad danska). En kuriositet är att danskan uttalar *de* och *dem* så som orden stavas!

Lena Lind Palicki hann före mig (SvD 2022-05-07). När jag var i färd med att formulera de här ovetenskapliga och fragmentariska reflektionerna tänkte jag också att det avgörande för språkets utveckling är att bli kvitt oss som inte bara reflekterar utan ibland går så långt att vi yttrar oss. Vi utgör hindret. Vi måste bara dö. Ju förr, desto bättre. Eller hur, Lena Lind Palicki?

Innan dess vill jag åtminstone ha formulerat hur jag har levt med mitt ovetenskapliga språkintresse.

Dom faller väl så småningom.

Anders Schærström

Kometvägen 49
183 48 Täby

Tfn: 08-758 30 03; 070-693 91 28
E-post: anders.schaerstrom@telia.com